

მენარმეობრივი და საკუთრებითი ურთიერთობების განვითარების ინსტიტუციური ანალიზი

შორენა ხალვაში
სტუ დოქტორანტი

რეზიუმე

თანამედროვე სამყაროში, ეკონომიკური დემოკრატიის პირობებში სულ უფრო აქტუალური ხდება სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის განსაზღვრა, რაც გულისხმობს ეკონომიკის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს მონაწილეობის ოპტიმალური ვარიანტის შემუშავებას. დღესდღეობით კერძო საკუთრების დაცვის მთავარ გარანტიად გვევლინება სწორედ სახელმწიფოს მიერ მიღებული კანონები და ქვეყანაში მოქმედი ინსტიტუტების ხელშეწყობით მათი დაცვა. დავა და კამათი იმის შესახებ უნდა ჩაერიოს თუ არა სახელმწიფო საბაზრო ურთიერთობებში მუდმივად მიმდინარეობს. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ წმინდა დემოკრატიული ურთიერთობების მატარებელი ეკონომიკა, ე.წ. „laissez-faire“, სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე ბუნებაში არ არსებობს. აქ საკითხი დგას რამდენად და რა ფორმით შეიძლება დაარეგულიროს სახელმწიფომ საბაზრო ურთიერთობები ისე, რომ ყველა მხარის (სახელმწიფოს, მენარმეების, მომხმარებლების) ინტერესები მაქსიმალურად იყოს გათვალისწინებული. მოცემულ სტატიაში საუბარი შეეხება ინსტიტუციური თეორიაში საკუთრებითი და მენარმეობრივი ურთიერთობების განვითარებას და ანალიზს; ასევე, საქართველოში საკუთრების დაცვის და სამენარმეო საქმიანობის ინსტიტუციური რეგულირების ფორმებს.

საკვანძო სიტყვები: საკუთრების უფლება, მენარმეობა, ეკონომიკური ურთიერთობები, საბაზრო ეკონომიკა, სახელმწიფო, საკუთრებითი ურთიერთობები, ბიზნეს-გარემო.

პირითადი ტექსტი

საკუთრების უფლების სისტემის ქვეშ მოიაზრება ის ნორმები, რომლებიც არეგულირებენ იშვიათი რესურსების ხელმისაწვდომობას. ეს ნორმები რეგულირდება როგორც სახელმწიფოს, ისე საზოგადოების მიერ. საზოგადოებისთვის საკუთრების უფლება არის „თამაშის წესები“, რომლებიც არეგულირებენ ურთიერთობებს ცალკეულ აგენტებს შორის. ცალკეული ინდივიდებისთვის კი საკუთრების უფლება არის „უფლებების ნაკრები“ ამა თუ იმ რესურსთან დაკავშირებით. რაც შეეხება საკუთრების და განკარგვის უფლების თანამედროვე თეორიას (Property Rights Theory), ის ჩამოაყალიბა რ. კოუზმა და ა. ალჩიანმა, შემდეგ კი დემსეცმა, დ. ნორტმა და პოზნერმა განავითარეს და განავრცეს. მოცემული თეორიის ავტორები სიტყვა „საკუთრება“-ს განმარტავენ არა როგორც საზოგადოდ მიღებულს, არამედ შემოაქვთ ტერმინი „საკუთრების უფლება“. რესურსი, როგორც ასეთი არ წარმოადგენს საკუთრებას, არამედ ის არის სრული ან ნაწილობრივი უფლება რესურსით სარგებლობისა. შეიძლება ითქვას, რომ საკუთრებითი ურთიერთობები გულისხმობს რესურსებზე წვდომის შეზღუდვას. რომის სამართალში საკუთრების უფლება განმარტებულია, როგორც ქონების ფლობის, გამოყენების და განკარგვის უფლება პირადი მოხმარების ნივთებსა და წარმოების საშუალებებს შორის ზღვარის გავლების გარეშე. იქ, სადაც არის ეკონომიკური საქმიანობა, ყოველთვის არსებობს საკუთრების პრობლემა. საკუთრებითი ურთიერთობები ეკონომიკური ურთიერთობების განუყოფელი ნაწილია და ისინი ადამიანების ცხოვრებაში დაბადებიდან იწყება. ადამიანები მუდმივად დაობენ საკუთრების გამო: ოჯახის წევრები ერთმანეთს ეცილებიან მემკვიდრეობის გამო, მეზობლები მიწის ნაგლეჯზეც ედავებიან ერთმანეთს. ამ თვალსაზრისით ცივილიზაცია ჯერ კიდევ არ წასულა შორს ცხოველთა სამყაროსაგან, სადაც ყველა თავის საცხოვრებელ გარემოს იცავს.

ქვეყნების საბაზრო ურთიერთობათა მექანიზმების და ინოვაციური პროცესების განვითარება განუყოფლად არის და-

კავშირებული მენარმეობის განვითარებასთან, რომელსაც შეუძლია უზრუნველყოს ეკონომიკური ზრდა და ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება. ტერმინი „მენარმეობა“ შემოიღო რიჩარდ კანტილიონმა როგორც მცდელობა ეკონომიკური ზრდის საფუძვლების ახსნისა. ადამ სმიტის აზრით, მენარმე მეტწილად არის კაპიტალისტი და მენარმეობის მატერიალური საფუძველი არის კერძო საკუთრება. მან პირველმა აღნიშნა მენარმის საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩარევის ნეგატიური როლი, რადგან „მთავრობები - ყოველთვის და გამოწვევის გარეშე, უდიდესი მფლანგველები არიან“. მაგრამ სამენარმეო სფეროში სახელმწიფოს ჩარევის პერსპექტივების შეფასება ცალსახად არ შეიძლება. გათვალისწინებულ უნდა იქნას მთელი რიგი გარემოებებისა, მაგალითად, ეკოლოგიური კატასტროფების თავიდან აცილება, ეკონომიკური ურთიერთობების კრიმინალიზაციის წინააღმდეგ ბრძოლა, ეკონომიკური კრიზისების თავიდან აცილება, მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი ნაწილის დაცვა და სხვა.

ინსტიტუციონალისტი თ. ვებლენი (1857-1929), უ.კ. მიტჩელი (1874-1948), ჯ.მ. კლარკი (1884-1963), ჯ. კომონსი (1862-1945) განმარტავდნენ საბაზრო მეურნეობას არა როგორც წონასწორობას, არამედ როგორც ევოლუციონირებად სისტემას და აუცილებლად მიიჩნევდნენ სახელმწიფოს ჩარევას საბაზრო ურთიერთობებში. ჯ.კომონსი, ნეოკლასიკოსების მსგავსად, ამბობდა რომ შეზღუდული რესურსების პირობებში მენარმე სუბიექტებს შორის წარმოიქმნება კონფლიქტი მათ გამოყენებასთან დაკავშირებით. ეს კონფლიქტი რეგულირდება ტრანსაქციების განხორციელებით, რომლებიც წარმოადგენენ საზოგადოების საბაზო ინსტიტუტებს. ჯ. კომონსის განმარტების თანახმად, ეს საქონლის გაცვლა-გამოცვლა კი არ არის, არამედ არის საკუთრების უფლების გადაცემა და უარის თქმა ამ უფლებაზე.

რაც შეეხება საქართველოს, ქვეყანა სამენარმეო საქმიანობის განვითარების მაღალი დონით მაინცდამაინც არასოდეს გამოირჩეოდა. შედარებით დიდი საწარმოების შექმნა და პროდუქციის საერთაშორისო ბაზრებზე გატანა დაიწყო მეცხრამე-

ტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან (ძმები ზუბალაშვილები, დავით სარაჯიშვილი, მიტროფანე ლალიძე, გიორგი ბოლქვაძე), მაგრამ გასაბჭოების შემდეგ მსგავსი ტიპის საქმიანობა აიკრძალა და მენარმეობა სისხლის სამართლის დანაშაულად გამოცხადდა. გასული საუკუნის 90-იან წლებამდე საქართველოში, მენარმეობა, როგორც ეკონომიკური რესურსი და მითუმეტეს, როგორც ეკონომიკური ფაქტორი, არ გამოიყენებოდა. მენარმეობა, როგორც ეკონომიკური ფაქტორი, საქართველოში „დაბრუნდა“ მეოცე საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს. დღეისათვის, საკანონმდებლო და ინსტიტუციურ დონეზე საქართველოში საკუთრებით და სამენარმეო ურთიერთობებს არეგულირებს: საქართველოს კანონი მენარმეთა შესახებ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, შრომის კოდექსი, კანონი ლიცენზირების შესახებ, კანონი გადახდისუნარიანობის შესახებ, საქართველოს ზოგადი ადმონისტრაციული კოდექსი და ა.შ. რაც შეეხება საბაზრო ეკონომიკის და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების უმთავრეს პირობას, კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას და დაცვას, საქართველოში კერძო საკუთრება, პირველ რიგში, დაცულია საქართველოს უზენაესი კანონით - საქართველოს კონსტიტუციით.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ინსტიტუციური მექანიზმი მენარმეების უფლებების დაცვის და სამენარმეო საქმიანობისთვის ხელის შეწყობის თვალსაზრისით, საქართველოში არის „საქართველოს კანონი მენარმეთა შესახებ“. რათქმაუნდა არსებობს უამრავი შენიშვნა და რეკომენდაცია კანონის კიდევ უფრო დასახვეწად. მაგალითისთვის შეიძლება მოვიყვანოთ მენარმეთა შესახებ კანონის მე-14 მუხლის მე-5 პუნქტის და 144 მუხლის მე-8 პუნქტივით, რომლებიც ეხება საწარმოს ლიკვიდაციას და რეორგანიზაციას, რომლის თანახმადაც ლიკვიდაციის პროცესის დაწყების შესახებ წერილობითი შეტყობინების მიღებიდან ლიკვიდაციის პროცესის დასრულებამდე კრედიტორები უფლებამოსილები არიან საწარმოს მოსთხოვონ ნაკისრი ვალდებულებების ვადაზე ადრე შესრულება. იგივე ხდება საწარმოს რეორგანიზაციის პროცედურების დაწყების შემთხვე-

ვაშიც. მენარმეებს ამ მიმართულებით აქვთ პრეტენზიები და არსებობს ამის კონკრეტული მაგალითებიც, როცა ლიკვიდაციის პროცესის დაწყებისთანავე კრედიტორები ითხოვენ საწარმოსგან ნაკისრი ვალდებულებების ვადაზე ადრე შესრულებას, საწარმოთა მფლობელებს უჭირთ შემჭიდროებულ ვადებში მათი ქონების რეალიზაცია მისაღებ ფასად, ვინაიდან, ლიკვიდატორები ხშირად ქონებას აფასებენ დაბალ ფასებში, რადგანაც არ არსებობს კრიტერიუმები, რომლითაც მათთვის ღირებულების ობიექტურად შეფასება იქნებოდა შესაძლებელი. ამიტომ, მენარმეები მიმართავენ ალტერნატიულ გზას და ლიკვიდაციის ნაცვლად „დროებით შეჩერებულის“ სტატუსს ირჩევენ და ამით ზიანდება როგორც კრედიტორების, ისე მენარმეთა ინტერესიც. საერთო ჭრილში კი ასეთი ტიპის საწარმოები სტატისტიკურ მონაცემებში ხვდებიან, როგორც მოქმედი საწარმოები, რაც ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთ ინდიკატორს წარმოადგენს. ამიტომ, საქართველოს კანონში მენარმეთა შესახებ მე-14 მუხლის მე-7 პუნქტის - „საწარმოს ლიკვიდაციის პროცესი უნდა დასრულდეს საწარმოს ლიკვიდაციის პროცესის დაწყების რეგისტრაციიდან არა უგვიანეს 4 თვისა“, სასურველი იქნებოდა ამ ვადის გახანგრძლივება.

„Fraser Institute“-ს 2017 წლის მონაცემებით ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის მიხედვით საქართველო 159 ქვეყნიდან მეათე ადგილზე იმყოფება, რაც უდავოდ ქვეყანაში არსებული ხელსაყრელი ბიზნეს-გარემოს დამსახურებაა, რომელიც განპირობებულია საქართველოში მოქმედი სახელმწიფო ინსტიტუტების ეფექტიანი მუშაობით და მენარმეობისათვის ხელის შეშეშობი საკანონმდებლო ბაზის არსებობით. მიუხედავად ასეთი შეფასებებისა, ბიზნეს გარემო საქართველოში იდეალურისგან ძალიან შორსაა. ქვეყანა საბოლოოდ ვერ განთავისუფლდა ე.წ. არაფორმალური ინსტიტუტების ზეგავლენისაგან. ინსტიტუტების განვითარება არ ხდება სინქრონულად, ერთი კურსით და მიზანმიმართულად.

დასკვნა

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში საქართველოში ბევრი წარმატებული ეკონომიკური რეფორმა განხორციელდა, ჯერ კიდევ ბევრი არის გასაკეთებელი საკუთრების დაცვის კუთხით. ქვეყანაში ძალიან დაბალია სასამართლო ხელისუფლებისადმი ნდობა, რასაც ადასტურებს საერთაშორისო ორგანიზაციების კვლევები და დასკვნები. იმისათვის, რომ გატარებული რეფორმები იყოს წარმატებული, საჭიროა თანმიმდევრული, გააზრებული, წინასწარ დაგეგმილი და მომზადებული, გრძელვადიან ეფექტზე გათვლილი რეფორმების გატარება და ისეთი ინსტიტუციური ცვლილებების განხორციელება, რომლებიც ხელს შეუწყობს საკუთრების უფლების უკეთ დაცვას, ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებას და მენარმეობისთვის მაქსიმალურ ხელშეწყობას, რაც მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისთვის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია;
2. საქართველოს კანონი მენარმეთა შესახებ;
3. ა. სმიტი გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, თსუ გამოცემა 1938წ.
4. დ. კვარაცხელია, საქართველოში ეკონომიკური ზრდის თავისებურებანი. ჟურნალი ბიზნეს-ინჟინერინგი, #2, გვ.160-167; 2014წ.
5. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ოფიციალური ვებგვერდი <http://www.economy.ge/>
6. <http://www.economicportal.ru/ponyatiya-all/teoriya-prav-sobstvennosti.html>;
7. <http://www.aup.ru/books/m63/>; Ермишин П. Основы экономической теории (курс лекций);
8. <http://business.org.ge/reitingi-fraser-institute-ekonomikuri-tavisuflebis-indeqsi-2017-wlis-reporti/>;

9. Жак Ле Гоффж Цивилизация средневекового Запада. М.: Прогресс-Академия, 1992.
10. Розмаинский И.В. Институционализм. // Журнал институциональных исследований. Том 2, № 4, 2010.
11. <http://business.org.ge/>

REFERENCES:

1. Constitution of Georgia;
2. Entrepreneurs Law of Georgia;
3. A. Smith „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations“
4. D. Kvaratdkhelia „Peculiarities of Economic Growth in Georgia 2013“, Journal Business Engineering, # 2, p.160-167;
5. <http://www.economy.ge/>;
6. <http://www.economicportal.ru/ponyatiya-all/teoriya-prav-sobstvennosti.html>;
7. <http://www.aup.ru/books/m63/>; P. Ermishin, „Fundamentals of economic theory (lecture course)“;
8. <http://business.org.ge/reitingi-fraser-institute-ekonomikuri-tavisuflebis-indeqsi-2017-wlis-reporti/>;
9. Jacques Le Goff „Civilization of the Medieval West“; М .: Progress Academy, 1992;
10. Rozmainsky I.V. “Institutionalism“. // Journal of institutional research. Vol. 2, No. 4, 2010.
11. <http://business.org.ge/>

INSTITUTIONAL ANALYSIS OF THE ENTREPRENEURIAL AND PROPERTY RELATIONS DEVELOPMENT

Shorena Khalvashi

Doctoral student of
Georgian Technical University

RESUME

In the modern world, economic democracy is becoming increasingly important in determining the economic role of the state, which implies the development of an optimal variant of state participation in the functioning of the economy. Nowadays, the main guarantee of private property are the laws adopted by the state and the protection of the institutions in the country. The dispute and the debate about whether or not to intervene in state market relations is continually going on. However, it should be noted, that the economy, which is called “laissez-faire”, does not exist in nature without the intervention of the state. The question here is how the state can regulate market relations so that the interests of all parties (state, entrepreneurs, and consumers) should be maximally envisaged. This article deals with the development and analysis of property and entrepreneurial relations in the institutional theory; also, with the forms of institutional regulation of ownership protection and entrepreneurial activity in Georgia.

Key words: Property rights, entrepreneurship, economic relations, the market economy, state, Property relations, the business environment.